

Utbildningsdepartementet

YTTRANDE
2020-03-27

Yttrande över promemoria Ökad kompetens om neuropsykiatriska svårigheter och sex och samlevnad i lärarutbildningarna, U2020/00176/UH

Autism- och Aspergerförbundet överlämnar härmed sitt yttrande över rubricerade promemoria. Förbundet arbetar för att förbättra villkoren för barn, unga och vuxna med autism, Aspergers syndrom och andra autismspektrumtillstånd. Förbundet har cirka 19 000 medlemmar över hela landet. Bland dessa finns personer med egen funktionsnedsättning, närstående och personer som är professionellt verksamma inom området.

Vi lämnar enbart synpunkter på delen som rör ökad kompetens om neuropsykiatriska svårigheter i lärarutbildningarna.

Det är glädjande att regeringen nu föreslår ökad kompetens om neuropsykiatriska svårigheter i all lärarutbildning. Autism- och Aspergerförbundet har länge arbetat för att öka kompetensen om autism och konsekvenserna av funktionsnedsättningen i ett skolsammanhang. Sådan kompetens är en förutsättning för att barn och elever med autism ska klara sin skolgång.

Vidare är vi positiva till att regeringen fortsätter satsningen Specialpedagogik för lärande som syftar till att öka den generella specialpedagogiska kompetensen i grundskolan samt att utbilda fler speciallärare inom Lärarlyftet II. Vi tycker också att det är bra att fler lärare kommer att omfattas av dessa satsningar – det gäller särskilt de lärare som undervisar i särskolan. Även tidigare beslut om att föra in kunskap om autism med flera funktionsnedsättningar i speciallärar- och specialpedagogutbildningen kommer att förbättra möjligheterna för att vår elevgrupp, det vill säga barn och elever med autism, att förbättra sina resultat i skolan. Vi anser dock fortsatt att det behövs en särskild speciallärarinriktning mot autism. Många lärare och även speciallärare och specialpedagoger efterlyser just spetskompetens när det gäller autism.¹

Sammanfattning av våra synpunkter:

- Helhetsyn på eleven är viktig. Även om vi får ökad kompetens bland lärare, speciallärare och specialpedagoger måste det finnas spetskompetens om autism inom elevhälsan. Vi anser fortsatt att det måste finnas en speciallärarinriktning mot autism.
- I lärarutbildningen ser vi behov av att studenterna får likvärdig, kvalitativ undervisning om funktionsnedsättningar, särskilt om autism. Vi ser också behov av tydlig inriktning mot

¹ Tillgängliga lärmiljöer? En nationell studie av skolhuvudmännens arbete för grundskoleelever med funktionsnedsättning, Skolverket Rapport 440, 2016

normkritik och att utbildningen genomsyras av ett genusperspektiv då elever med autism av andra kan uppfattas som både utmanande och annorlunda och flickor med autism är särskilt osynliggjorda i skolan. Alla elever ska bemötas med respekt och på ett korrekt, jämlikt och jämställt sätt och då behöver detta befästas inom ramen för lärares utbildning.

- Organisering och resursfördelning är fortsatt central för om skolan ska lyckas nå alla elever, även de med andra förutsättningar till exempel elever med autism. I rektorsutbildningen måste också ingå kunskap om olika funktionsnedsättningar och huvudmannen måste förstå konsekvenser av olika funktionsnedsättningar för adekvat resursfördelning samt vid upphandling till exempel när man bygger nya skolor.

Autism- och Aspergerförbundets synpunkter

Frågan är hur stor konkret effekt den nya skrivningen i examensbeskrivningarna får - det vill säga lärarstudenten tillägnar sig förmåga att identifiera och i samverkan med andra hantera specialpedagogiska behov, *inbegripet specialpedagogiska behov hos barn med neuropsykiatriska svårigheter*? Vad menas med begreppet neuropsykiatriska svårigheter? Begreppet är vagt och luddigt, och måste problematiseras. Vi gör det i vår bilaga 1 Om begreppet neuropsykiatri.

Övergripande ser Autism- och Aspergerförbundet behov av generella förbättringar i hur hela lärarutbildningen är upplagd och hur innehållet ser ut. Lärarutbildningen i sin helhet måste bättre förbereda studenterna för den mångfald av elever som de kommer att möta när de kommer ut från utbildningen. Vi ser även behov av att de olika lärosätena ger studenterna mer likvärdiga kunskaper inom olika områden, till exempel att en student får lika god kvalitativ undervisning också om olika funktionsnedsättningar oavsett vilket lärosäte studenten går på. Se vidare vår bilaga 2 om Autismspecifik kompetens.

Det handlar inte bara att på ytan få kunskap om olika funktionsnedsättningar. Det handlar snarare om hur man som lärare kan göra teori till praktik i klassrummet och då är det ju snarare de konsekvenser en funktionsnedsättning medför som blir det centrala för en lärare att förhålla sig till. Generellt ser vi en brist på specialdidaktisk kompetens när det gäller hur en lärare bemöter och förstår en elev med autism. Brist på detta gör att en lärare genom att inte förstå och kunna skapa undervisningssituationer som i sig utgör hinder för eleven. Det vanliga är sedan att det anläggs ett bristperspektiv i synen på eleven, vilket innebär att misslyckandet läggs på eleven istället för att man har insikt i att man själv varit del i att skapa en situation som eleven inte kan hantera, det vill säga man har inte själv haft tillräcklig kompetens för att skapa en bra undervisningssituation för eleven.

För att elever med autism ska kunna få en bra skolgång måste man börja med att säkerställa att lärmiljön och hela skolmiljön är utformad så att elever kan tillgodogöra sig undervisningen och för att de i övrigt ska kunna utvecklas och uppnå sin fulla potential. Barn och elever med autism har ofta diagnosticerade perceptuella svårigheter särskilt avseende möjligheten att stänga ute, sortera och relatera till olika sensoriska intryck. Därför är det helt avgörande att förskole- och skolmiljön är anpassad för barn och elever med kognitiva och perceptuella svårigheter och i övrigt är pedagogiskt, socialt och fysiskt tillgänglig. Mer specifikt krävs att miljön är utformad så att barn och elever med autism ges både möjlighet att delta men att det finnas möjlighet till avskildhet för att hantera och bearbeta intrycken och förebygga överstimulering. Detta beror på nedsatt förmåga att integrera och processa sensoriska intryck och utgör hinder för delaktighet i en inkluderande miljö. Det gäller barn och elever i alla åldrar. Vi kan i det här sammanhanget inte nog betona vikten av samverkan och dialog med hemmet för att skapa positiva miljöer.

Om vi över tid ser att lärare, speciallärare och specialpedagoger får ökad kompetens om bland annat autism så måste också både rektorer och huvudmän få ökad kunskap om olika funktionsnedsättningar och de konsekvenser dessa innebär i ett skolsammanhang. Vi anser att kunskap om olika funktionsnedsättningar däribland autism måste ingå även i rektorsutbildningen. Huvudmannen är central kring hur resursfördelningen till skolorna ser ut och måste ha grundläggande kunskaper om hur detta görs på bästa sätt. Det gäller också kring nybyggnation och renovering av skolor, där man måste ta hänsyn till alla elever ska kunna vara i skolan. Att det byggs utifrån höga krav på tillgänglighet, inte minst kognitiv tillgänglighet, som ännu är ett eftersatt område. Upphandlingsförfarandena måste således bygga på annat än lägsta pris utan göras efter grundlig analys av de behov som elever och personal i skolan har.

Elever med autism kan felaktigt uppfattas som utmanande i sättet av vuxna i skolan. Det beror på en rad olika faktorer men till exempel de brister man har inom social kommunikation och socialt samspel kan tolkas som annat när man inte har rätt kompetens och därmed finns inte förståelse för elevens sätt och reaktioner. Sådana avvikelser och det faktum att det inte syns på någon som har autism riskerar att skapa missförstånd och det finns ökad risk för till exempel mobbning. Outsagda regler i skolan kan inte heller automatiskt tolkas av elever med autism, vilket även det försvårar umgänget med andra. Vuxna som inte anlägger ett normkritiskt synsätt i mötet med elever med autism försvårar ytterligare för eleverna. Man kan gå in och vilja uppfostra någon till att uppföra sig på ett annat sätt, ett sätt man omöjligen klarar av på grund av funktionsnedsättningen. Ta-av-dig-kepsen attityd är också vanligt fast då snarare som ett utslag av bristande kompetens eftersom kepsen är ett utmärkt hjälpmedel i skolan för vissa elever med autism. Således läggs det många gånger förväntningar på eleven att "gå ur sin autism" och vara och bete sig som andra. Det är eleverna med autism som förväntas förändra sig och anpassa sig efter rådande normer.

Skolsituationen för barn och elever med autism

Endast 44 procent av eleverna med autism når godkända betyg i svenska, engelska och matematik. I jämförelse med vår skolenkät 2016 är målpuppfyllelsen densamma men i grundskolan har den sjunkit med fyra procentenheter på två år – från 49 till 45 procent. Särskilt låg målpuppfyllelse har elever med autism i grundsärskolan, där endast 32 procent når upp till godkända betyg i nämnda ämnen. Skolenkäten 2018 visar även att frånvaron (annan frånvaro än giltig frånvaro eller sjukdom) för elever med autism är alarmerande hög. På två år har frånvaron ökat till 52 procent i jämförelse med 46 procent 2016. För flickor i årskurs 7-9 är siffran så hög som 78 procent. Även den längre sammanhängande frånvaron har ökat väsentligt. Ökningen är dessutom genomgripande och berör alla skolformer alla årskurser, och ökar för både flickor och pojkar. Lägst frånvaro finns i grundsärskolan men även där har det skett en fördubbling på två år och 2018 är frånvaron knappt 30 procent.² Skälen till den låga målpuppfyllelsen och den höga frånvaron för elever med autism är flera:

- Bristande autismkompetens hos personalen
- Bristande anpassning av skolmiljön
- Bristande stöd i sociala situationer
- Bristande stöd i lärsituationen
- Nyckelpersoner är frånvarande
- Mobbning och kränkande behandling

Vi genomför en ny skolenkät under mars/april 2020. Den kommer att publiceras på vår hemsida tillsammans med tidigare skolenkäter.

² Autism- och Aspergerförbundet skolenkät 2018: https://www.autism.se/skolenkat_2018%5E2

Skolsituationen för flickor med autism

Enligt Autism- och Aspergerförbundets skolenkät 2018 kan vi visserligen se att flickor med autism har något högre målpuppfyllelse än pojkar genom grundskolan men sedan sjunker deras resultat rejält i relation till pojkarnas när de kommer till gymnasiet. Varför går det bara att spekulera i. Flickor i relation till pojkar med autism är bättre på att dölja sina svårigheter bland annat härmar de det sociala samspelet och en hypotes är att de väljer gymnasieprogram efter andras flickors mönster, det vill säga mer teoretiska program. Sedan krävs också större självständighet på gymnasiet, vilket också missgynnar vår grupp. Något vi däremot vet är att flickor med autism får sin diagnos senare än pojkar. Vid 11 års ålder har 72 procent av pojkarna fått sin diagnos medan endast 44 procent av flickorna då har fått sin diagnos. En tredjedel av alla flickor/kvinnor får sin diagnos först i vuxen ålder, för pojkar/män är den siffran 13 procent.³

Skälen till att flickor får sin diagnos senare beror dels på att diagnoskriterierna bygger på en manlig norm. Flickor på gruppnivå ser lite annorlunda ut än pojkar, till exempel är flickor bättre på att härma det sociala samspelet, och brister i socialt samspel och social kommunikation är ett kriterium för diagnos. Flickor lyckas hålla ihop bättre i skolan, och får oftast utbrott när det kommer hem. Även om en flicka kan vara utåtagerande så är en pojke ofta tydligare och hörs mer, flickan negligeras. Eftersom man inte ser flickornas autism och de därmed inte får diagnos så läser man in andra saker runt deras svårigheter. Om man ger stöd så gör man det utifrån symptomen vilket ofta förvärrar situationen för flickorna. Man missar grunden till svårigheterna. Resultatet ser vi bland annat i högre frånvaro från skolan och flickor med autism är också överrepresenterade inom bland annat tvångsvården⁴. Flickor/kvinnor med autism i kombination med ADHD har en 10 gånger högre risk att försöka ta sitt liv.⁵

Stockholm som ovan

Ulla Adolfsson
Ordförande

genom
Agneta Söder, utredare
agneta.soder@autism.se

Bilaga 1 Om begreppet neuropsykiatri
Bilaga 2 Autismspecifik kompetens

³ Autism- och Aspergerförbundets enkät om hälso- och sjukvård 2019: <https://bit.ly/2VDKsqc>

⁴ Debattartikel i Dagens samhälle Barn med autism far illa i tvångsvården 2019: <https://www.dagensamhalle.se/debatt/barn-med-autism-far-illa-i-tvangsvarden-27322>

⁵ <https://www.forskning.se/2019/06/28/autism-kopplat-till-kraftigt-okad-risk-for-sjalmordsbeteenden/>

Bilaga 1

Om begreppet neuropsykiatri

Begreppet neuropsykiatri har ingen självklar definition eller avgränsning. Det används på lite olika sätt beroende på vem man frågar.

Neuropsykiatri saknar i Svensk MeSH (Medical Subject Headings) en svensk definition. Den engelska definitionen där anger att neuropsykiatri är ett "subfield of psychiatry that emphasizes the somatic substructure on which mental operations and emotions are based, and the functional or organic disturbances of the central nervous system that give rise to, contribute to, or are associated with mental and emotional disorders." <https://mesh.kib.ki.se/term/D058027/neuropsychiatry>

Neuropsykiatri kan definieras som en underkategori, ett *arbetsätt*, inom psykiatri som utgår från ett samband mellan nervsystem/hjärna och psykiatriska symtom. Det kan vara medfödda samband, men även förvärvade. Symtom beroende på sjukdomar, skador (även t.ex. alkohol- eller drogrelaterade) kan också sortera in under "neuropsykiatri".

Tidigare handlade neuropsykiatri i Sverige oftast om demens, minnesstörningar och liknande och begreppet används fortfarande ibland på det sättet. Se till exempel Sahlgrenska universitetssjukhuset där verksamhetsområde Neuropsykiatri omfattar minnesmottagning (demens), omsorgspsykiatri (psykisk ohälsa hos personer med utvecklingsstörning) och äldrepsykiatri.

<https://www.sahlgrenska.se/omraden/omrade-2/neuropsykiatri/>

En tydligare definition finns av begreppet "utvecklingsrelaterade funktionsavvikelser" som används i DSM-5 (svensk översättning 2014). Att använda en kategori eller ett begrepp som har en tydlig definition gör att vi i större utsträckning kan ha en gemensam bild av vad vi pratar om. Ytterligare en fördel med begreppet är att betoningen och det som är gemensamt för tillstånden det omfattar är att de är *utvecklingsrelaterade*.

Många gånger när begreppet neuropsykiatriska funktionsnedsättningar används avses ADHD och autism. Ofta räknar man bara autism av aspergertyp, alltså bara om individen har en intellektuell begåvning inom normalvariationen. Ibland räknar man också med tics. Autism, ADHD och tics är i sig inte liknande funktionsnedsättningar om man ser till diagnoskriterier och hur det visar sig hos individer. Även när det gäller insatser, stöd och eventuell behandling är det olika saker som kan behövas.

Att allt för övergripande använda "neuropsykiatri" eller någon annan kategori i skolans värld riskerar att ge bilden av att de olika tillstånd som avses är ungefär samma sak. Det behövs övergripande kunskap om hur olika funktionsnedsättningar ofta förekommer samtidigt och vilka konsekvenser det kan ha för individen. Det är mycket viktigt. Men det är också viktigt att det framgår att till exempel ADHD och autism är mycket olika funktionsnedsättningar.

Autism brukar beskrivas som ett spektrum där funktionsnedsättningen kan visa sig på många olika sätt. Det är sant, men samtidigt finns i autism en specifik identifierbar kärna som känns igen var man än kommer i världen. Det är en specifik kombination av begränsning i ömsesidig kommunikation (oavsett språkförmåga) och begränsning i flexibilitet i beteenden och intressen som tillsammans är det som vi sedan mitten på 1940-talet kallar autism. Ibland förekommer autism tillsammans med ADHD, intellektuell funktionsnedsättning, tvångssyndrom, tics, språkstörning eller något annat. Då måste det uppmärksammas. Men i grunden måste insatser, stöd, pedagogik och behandling också då bygga på autismspecifik kompetens.

Bilaga 2

Autismspecifik kompetens

Autism, medräknat Aspergers syndrom och andra autismliknande tillstånd, innebär ett delvis annat sätt att uppleva, tolka och tänka än vad de flesta har. Det handlar bland annat om hur man uppfattar socialt samspel, generaliserar kunskap, sammanfogar detaljer och bearbetar sinnesintryck.

Autism kan ta sig uttryck på många olika sätt beroende på individens erfarenheter, personlighet och det sammanhang den befinner sig i. Autism är ett spektrum och de individuella skillnaderna är stora. Ofta behöver man ta hänsyn till att individen också kan ha intellektuell funktionsnedsättning, ADHD, epilepsi eller något annat.

Det som är gemensamt för alla former av autism finns inom områdena:

- begränsningar i ömsesidigt socialt samspel och kommunikation
- begränsade, repetitiva och stereotypa beteenden, intressen och aktiviteter.

Varför autismspecifik kompetens?

Personer med autism blir ofta missförstådda och feltolkade. De beskrivs ibland som svåra att förstå sig på och svåra att ha med att göra. Det kan vid förändringar eller i kravsituationer uppstå problematiska situationer i samspel med omgivningen. Utan rätt förståelse, kunskap och bemötande från omgivningen kan det uppstå följsymtom som depression, självskadande beteenden eller annat.

Att ge stöd och insatser som endast bygger på kunskap om typisk utveckling och typiska beteenden är inte tillräckligt. Att ge stöd och insatser som bygger på en specifik metod eller modell utan grundläggande kunskap om autism är inte heller tillräckligt. För att förebygga psykisk ohälsa och ge rätt förutsättningar för utveckling och goda levnadsvillkor behövs autismspecifik kompetens i alla verksamheter som möter personer med någon form av autism.

Teori och praktik

Trots att det idag finns mycket tillgänglig kunskap på området ser vi i Autism- och Aspergerförbundet att den ofta saknas eller är för ytlig där den borde vara självklar. Även när teoretisk kunskap finns, räcker den inte i sig för att ge stöd till personer med autism. Kunskapen måste också kunna användas praktiskt.

Autismspecifik kompetens är att ha teoretisk kunskap som kan användas i praktiskt bemötande och i utformande av strategier och hjälpmedel. Det är att förstå *varför* strategier och hjälpmedel används och hur de kan anpassas för individen. Med autismspecifik kompetens hos berörda yrkesgrupper och med god samverkan mellan dessa kan en autismvänlig miljö skapas med tillgång till kompenserande strategier, hjälpmedel och rätt stöd.

Autismspecifik kompetens i en verksamhet innebär att ledning och personal har kunskap om och erfarenhet av:

- autism, kognitiva funktioner och olika sätt att hantera sinnesintryck
- praktiska tydliggörande arbetssätt anpassade för personer med autism
- hjälpmedel och kommunikationsstrategier anpassade för personer med autism
- hur man kan kartlägga och utforma individuella stöd- och funktionsprofiler och utifrån det skapa och följa genomförandeplaner som är anpassade för den enskilde individen.

I en verksamhet med autismspecifik kompetens finns också:

- tillgång till vidareutbildning, handledning och tid för planering, utvärdering och reflektion
- kunskap om och respekt för intentionerna i LSS, lag om stöd och service till vissa funktionshindrade.